

T. G. Masaryk i nova Europa nakon Prvoga svjetskog rata

Autorica u radu govori o Tomašu Garrigueu Masaryku koji je kao čehoslovački predsjednik utjecao na razvoj međunarodnih odnosa na području Srednje i Jugoistočne Europe i otkriva mnoga kontroverzna pitanja glede hrvatsko-čeških odnosa između dva svjetska rata.

Ključne riječi: Srednja i Jugoistočna Europa, Tomaš Garrigue Masaryk, hrvatsko-češki odnosi, prva polovica 20. stoljeća, geopolitika.

U europskoj političkoj povijesti prve trećine 20. stoljeća Tomaš Garrigue Masaryk je zacijelo jedan od najutjecajnijih političara. Važnu ulogu odigrao je u prijelomnim trenucima 1918. kada se određivala sudbina srednjoeuropskih država i naroda iz Austro-Ugarske, kao i u razdoblju između dva svjetska rata kada je kao predsjednik Republike Čehoslovačke utjecao na razvoj međunarodnih odnosa, osobito na području Srednje i Jugoistočne Europe.

Javni rad Tomaša Garriguea Masaryka¹ uvjetno se može podijeliti u tri razdoblja. U prvom razdoblju, od osamdesetih godina 19. stoljeća pa do početka Prvog svjetskog rata, Masaryk djeluje kao sveučilišni profesor filozofije, logike i sociologije na Filozofskom fakultetu Praškog sveučilišta.² Pokretanjem znanstvenih časopisa *Atheneum* i *Naše doba* unio je u češki kulturni život nove poticaje, povezujući ga sa suvremenim misaonim razvojem u Europi, oslobađajući ga time od njemačke kulturne ovisnosti. Početkom devedesetih godina 19. stoljeća Masaryk ulazi u aktivni politički život.³ Godine 1900. osniva Češku pučku stranku (od 1905. pod nazivom Češka napredna ili realistička stranka) koja, doduše, nije postigla veći politički uspjeh, ali je Masaryk svojom koncepcijom realne politike utjecao na

¹ T. G. Masaryk (1850-1937) studirao je filozofiju na Bečkom sveučilištu. Godine 1879. postaje privatni docent na Bečkom sveučilištu, a od 1888. izvanredni profesor na češkom Sveučilištu u Pragu. O tome usp. u: *T. G. Masarik*, ur. zbornika Dragutin Prohaska, Beograd – Praha 1927, 169-175.

² Usp. V. Doubek, *Mezi slovanstvim a čestvím. Univerzitní kompromisy, T. G. Masaryk a česká slovanská politika 1882-1910*, Praha 1999, 27.

³ Masaryk je bio zastupnik u bečkom parlamentu u tri mandata: 1891., 1907. i 1911. O tome usp. D. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, Zagreb 2000, 222-223.

znatan dio češke inteligencije. Masaryk ustaje protiv državopravne politike mladočeha, tada najjače političke grupacije, kritizira njihovu romantičku interpretaciju češke prošlosti te im suprotstavlja umjerenu opoziciju koja nudi nov politički program. Umjesto domoljubnih fraza Masaryk nudi realnost i tzv. sitni rad, čije je osnovno obilježje u povezivanju djelatnosti građanske politike s potrebama širih slojeva naroda. Svojim idejnim shvaćanjima i snažnom ličnošću postat će učiteljem mnogim naraštajima studenata,⁴ među kojima će biti i hrvatski sveučilištarci, protjerani sa Zagrebačkog sveučilišta nakon poznatih protumađarskih događaja 1895. godine u Zagrebu. Oni dolaze na studij u vrijeme kad češko-njemački sukob postaje glavni problem u Monarhiji. U okviru zahuktaloga praškoga političkog života, Masarykove ideje ostavljaju na zagrebačke studente dubok dojam jer uočavaju da se radi o shvaćanjima vrlo primjenjivim na prilike u Hrvatskoj. U Masaryku zagrebački studenti vide političara koji otvoreno kritizira vladajuće strukture u Monarhiji, premda još tada zastupa stajalište o nužnosti opstanka Austro-Ugarske Monarhije kao zajednice slobodnih naroda. Svojim je stavovima pomogao prevladavanju zastarjelih svjetonazora o društvenom, političkom i kulturnom životu pa je i socijalni reformizam koji je zagovarao bio povezan s njegovim općim pristupom politici.

Nazvani «masarykovicima» ili «realistima» po češkom primjeru, ti su studenti činili osnovicu političkom pokretu koji je početkom 20. stoljeća obilježio razvoj u hrvatskim zemljama. Težeći da hrvatski politički život oslobode sterilnih državopravnih iluzija i prošire mu društvenu osnovu, naprednjaci – kako su se sami prozvali, opet po češkom uzoru – postat će početkom 20. stoljeća jezgrom Hrvatsko-srpske koalicije koja će u svom programu zagovarati narodno jedinstvo.

Već u samom postanku Hrvatsko-srpske koalicije jedna od njezinih bitnih sastavnica bila je suradnja čeških i južnoslavenskih političara kojoj je Masaryk utisnuo jak pečat. U veliku politiku Masaryk ulazi kritikom Kallayeva režima u Bosni i Hercegovini, a okupaciju te pokrajine Masaryk je u Carevinskom vijeću označio kao ozbiljan problem opstanka Monarhije i početak procesa njezina raspada.⁵ Posebnu pažnju posvećivao je političkim prilikama na jugu Monarhije te je utjecao na rješavanje mnogih pitanja koja su se u tom vremenu pojavljivala.⁶ Najznačajniji politički događaji u kojima se neposredno angažirao bili su veleizdajnički proces protiv Srba u Zagrebu te tzv. Friedjungov veleizdajnički proces 1909. u Beču protiv Frana Supila, čelnika Hrvatsko-srpske koalicije. Za prvog

⁴ O odnosu Masaryka i hrvatskih studenata u Pragu usp. R. Lovrenčić, *Geneza politike novoga kursa*, Zagreb 1972; T. Ganza-Aras, Stav T. G. Masaryka prema hrvatskom i jugoslavenskom pitanju od kraja 19. stoljeća do 1918, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 21 (1995), 199-219; D. Agičić, 2000.

⁵ M. Kučera, O. T. G. Masarykovi a rakousko-německé politice, *T. Masaryk, Češi a Němci 1882-1937*, ur. zbornika Koloman Gajan, Praha 1997, 20.

⁶ V. Doubek, Slovanská jednota a Masarykův neoslavismus, *nav. dj.*, 111-141.

procesa Masaryk je osobno doputovao u Zagreb kako bi na licu mjesta proučio problem, a u Friedjungovu se procesu zauzeo za lažno oklevetanog Supila, javno osudivši nepravdu koja je bila nanesena tom istaknutom hrvatskom političaru. Istupom u Austrijskom parlamentu Masaryk taj proces pretvara u europski skandal te tako razotkriva pozadinu namještenoga političkog procesa kojim je bio kompromitiran sam vrh Monarhije.⁷ Uoči Prvoga svjetskog rata Masaryk je bezuspješno pokušavao posredovati u napetim političkim odnosima između Monarhije i Kraljevine Srbije.

U godinama koje su prethodile Prvom svjetskom ratu, a koje su bile obilježene brojnim međunarodnim krizama i unutrašnjim sukobima, produbljivale su se međusobne veze Čeha i Južnih Slavena. Po uzoru na Slovake i Srbe koji su u Ugarskom parlamentu formirali Narodni klub, u Bečkom je parlamentu 1909. osnovana Slavenska zajednica, a obuhvaćala je sve slavenske zastupnike osim Poljaka. Njezin je cilj bio ostvarenje načela slavenske uzajamnosti na podlozi neoslavizma koji su propagirali češki građanski političari. Tako su se stvarali preduvjeti za suradnju tijekom Prvog svjetskog rata. Ta je suradnja pomogla oblikovanju nacionalnih država na ruševinama Austro-Ugarske Monarhije.

U drugom razdoblju, koje će se poklopiti s trajanjem Prvoga svjetskog rata, Masaryk će boraviti u emigraciji⁸ gdje će organizirati, razviti i voditi snažnu diplomatsku aktivnost pokušavajući uvjeriti sile Antante da je razbijanje Monarhije nužno kako bi se malim narodima pružila šansa da formiraju vlastite nacionalne države. U toj djelatnosti pridružio mu se i Edvard Beneš,⁹ a značajnu pomoć pružio mu je i Slovak Milan Štefánik.¹⁰ Početak je rata dočekao u Njemačkoj odakle je namjeravao otići u Pariz i London jer je, kako je sam izjavio, «naivno vjerovao da će se monarsi i njihovi ministri prenuti radi užasne odgovornosti». Kad se nakon neuspjele diplomatske misije početkom kolovoza 1914. vratio u Prag, spoznao je da je politički život paraliziran te da tajna policija nadgleda javne djelatnike. Duboko su ga se dojmile i protuaustrijske demonstracije u češkoj vojsci. Tada je odlučio napustiti program pomirbe s Austrijom koji je preuzeo od Františka Palackoga¹¹ te pred Saveznicima pokušati razložiti zahtjev za obnovu

⁷ Šidak-Gross-Karaman-Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914.*, Zagreb 1968, 245-251.

⁸ E. Beneš, *Konspiračni činuoost a psychologie emigrace, Svtová válka a naše revoluce*, Praha 1994, 26-28.

⁹ Edvard Beneš (1854-1948), češki političar, ministar vanjskih poslova Čehoslovačke.

¹⁰ Milan Rastislav Štefánik (1880-1919), slovački političar, ministar rata u prvoj čehoslovačkoj vladi.

¹¹ František Palacký (1798-1876), političar, povjesničar i češki preporoditelj. U svom djelu *Povijest češkog naroda* iznio je načelo o polarnosti u povijesti. Smatrao je da je glavni sadržaj i temeljni značaj češke povijesti češko-njemački savez i sukob iz kojega je proizašla borba za duhovne vrijednosti koje su bile temelj za mogućnost identifikacije češke nacije. Usp. S. Wandycz, *Cijena slobode, Povijest Srednjoistočne Europe od srednjega vijeka do danas*, Zagreb 2004, 179-181; T. Cipek, *Ideja Srednje Europe Františka Palackog. Časopis za suvremenu povijest* 2 (2004), 597-607.

samostalne češke države.¹² Njegov put po zapadnoeuropskim zemljama, Rusiji i Sjedinjenim Američkim Državama imao je za cilj uvjeriti Saveznike da Česi moraju postati važan čimbenik u rješavanju austrougarskog pitanja, i to ne samo radi pravednosti te narodnoga i povijesnog prava, koja daju češkom narodu pravo na vlastitu državu, nego i radi interesa samih Saveznika.

Na češko pitanje europske su velesile početkom rata gledale kao na unutrašnji problem Austro-Ugarske, pa je bilo kakva misao o njezinu rušenju smatrana tek kao jedno od programatskih pitanja unutar parlamentarnog sustava. Većina čeških političkih stranaka provodila je prohabsburšku politiku i nije priznavala Masarykovu djelatnost u inozemstvu. Dok je Masaryk s Benešem i Štefánikom vodio pokret tzv. inozemne borbe, istodobno je političar Kramař¹³ okupljao pristaše pokreta «borbe u domovini» koja je buduću Češku trebala vezati uz Rusiju. Razlika između tih dviju koncepcija bila je uglavnom u stavljanju naglaska na Zapad ili Rusiju, što nije sprječavalo njihovu suradnju u političkoj skupini pod nazivom Mafija.¹⁴ Tek kad je prijetnja njemačke dominacije postala očita, saveznici su ozbiljno stali razmišljati o zamjeni Austro-Ugarske Monarhije «novom» Srednjoistočnom Europom.

U tu je svrhu Masaryk prigodom boravka u Rusiji 1918. napisao rad pod naslovom *Nova Europa – slavensko stajalište* u kojemu je iznio svoje viđenje buduće Europe. U posveti djela ističe: «Razlažem tu naš narodni program, kako poimamo rat, njegovo značenje i što od njega očekujemo – potpunu nezavisnost našega naroda i obnovu čeških zemalja sa Slovačkom. Zahtijevamo da se razdjeli Austro-Ugarska... Naša samostalnost ima da bude dio političke i socijalne organizacije cijele Evrope i čovječanstva. Pitanje Česke i Slovačke jest pitanje svjetsko».¹⁵ Djelo je tijekom rata izazvalo veliku pozornost političke javnosti i doživjelo nekoliko izdanja na glavnim svjetskim jezicima.

Masarykov program, izložen u *Novoj Europi*, značajan je izvor za razumijevanje njegova doprinosa pokušaju oblikovanja Europe nakon Prvog svjetskog rata i to u duhu liberalnih građanskih ideja i prava naroda na samoodređenje. Djelo također sublimira ukupni ideološki sklop u okviru kojega je Masaryk razmišljao. Govoreći tako o narodnosnom načelu analizirao je problem federacija malih naroda koje će «nastati tek onda, kad narodi budu slobodni i sami se udruže. Na to smjera razvitak Evrope... Slobodni i oslobođeni narodi organizirat će se prema potrebi u veće cjeline...».¹⁶ Da je pritom mislio na ujedinjenje čeških zemalja i Slovačke, pokazao

¹² Taj je program Masaryk razložio u svojoj knjizi *Borba za samoodređenje naroda. Nova Evropa sa slavenskog stajališta*, drugo izdanje, Zagreb 1920, 3-5.

¹³ Karel Kramař (1860-1937), češki političar, vođa mladočeha, premijer Čehoslovačke.

¹⁴ P. S. Wandycz, *nav. dj.*, 243.

¹⁵ T. G. Masaryk, *nav. dj.*, 4.

¹⁶ Isto, 49.

je u posebnom poglavlju¹⁷ svoga djela, gdje je postojanje čehoslovačke države prikazao kao logičnu i krajnju posljedicu tisućgodišnjega razvoja. «Čehoslovačka država» – ističe Masaryk – «bez sumnje će biti republika. Mi smo se vjekovima odvikli da imamo kralja, Habsburgovci su nam vazda bili tuđi».¹⁸

Ni neodređena izjava Saveznika o «oslobađanju Čehoslovaka od strane prevlasti», a ni Wilsonova deseta točka mirovnog programa o «slobodnom autonomnom razvitku naroda Austro-Ugarske» izrečena u američkom Kongresu u siječnju 1918. nisu mogli skrenuti već poodmakli proces stvaranja Čehoslovačke. Naime, već je 1916. Masaryk formirao u Parizu Čehoslovačko narodno vijeće te je tim činom kod Saveznika stvorio bolje izgleda za priznavanjem pune nezavisnosti buduće države. Dvije godine poslije, u listopadu 1918. osnovana je čehoslovačka vlada s Masarykom na čelu koja u Washingtonu objavljuje Deklaraciju o budućem upravljanju zemljom. U Pragu je 28. listopada 1918. proglašena nezavisnost, a dva dana poslije u Turčinskom Svetom Martinu Slovaci su se izjasnili za čehoslovačku državu i raskid s Ugarskom.

Šansu za sklapanje pravednoga mira nakon Prvog svjetskog rata Masaryk je vidio u zahtjevu Saveznika za poštivanje načela narodnosti koje se temeljilo na «istinskoj jednakosti naroda i dobrovoljnom suverenitetu». Ipak, bio je duboko svjestan i važnosti određivanja odnosa narodnosti i države s obzirom na brojne slučajeve gotovo nerazmršive etničke pomiješanosti, osobito na području Srednje Europe. Nasuprot pangermanskom načelu – tumači Masaryk – koji državu stavlja iznad narodnosti, on je narod i narodnost smatrao «ciljem društvenog nastojanja, a državu njezinim sredstvom, jer, tumačio je, «svaki samosvjestan narod teži za svojom vlastitom državom». Kako je u Europi bilo dvostruko više naroda nego država, Masaryk je snažno podupirao stav da se pri oblikovanju novih država u Europi prizna narodnost za više, vrednije načelo nego što je to država. Zbog toga je izložio prijedlog radikalne rekonstrukcije Europe na narodnosnoj osnovi, pri čemu je važnu komponentu vidio u rješavanju manjinskog pitanja. Smatrao je da će i u obnovljenoj Europi ostati narodne manjine, dakle etnički mješovite države, ali manjinski problemi neće opterećivati Europu ukoliko manjine budu što manje i zaštićene u svojim građanskim pravima.¹⁹

Masaryk je diobu Austro-Ugarske kao «umjetne države» držao glavnim ciljem rata. Budući da ju je činilo devet naroda koji još od 18. stoljeća teže za slobodom i samostalnošću te da Monarhija reprezentira staru dinastičku državu koja se u praksi oslanjala uglavnom na njemačku ili mađarsku narodnost te da je «cijelim svojim bivstvom, svojom historijom, zemljopisom i etnografijom negacija moderne države... Evropa i Amerika imaju da biraju između degenerirane dinastije i slobode

¹⁷ Poglavlje nosi naslov «Značenje čehoslovačke države za oslobodjenje Evrope» (str. 85-102).

¹⁸ Isto, 101.

¹⁹ Isto, 54-55.

devet naroda...».²⁰ Ističući Bismarckovu misao «da je gospodar Češke gospodar Evrope», Masaryk je Češkoj i Slovačkoj namijenio u toj novoj Europi središnje mjesto. «Česi su najzapadniji izbojak u pojasu malih naroda na istoku uopće», ističe Masaryk, «Čehe ne zadovoljava koncesija narodne autonomije, pa ni austrijska federacija...Oni imaju pravo na samostalnost čeških zemalja (Češke, Moravske, Šlezije), imaju pravo na državnu samostalnost. Osim toga imaju prirodno i historijsko pravo da se združe sa Slovačkom, koju Mađžari brutalno ugnjetavaju...».²¹

Izlažući svoje mišljenje o nužnosti pravedno uređenih teritorijalnih pitanja, Masaryk je isticao da je preuređenje Istočne Evrope glavni zadatak Saveznika na Mirovnoj konferenciji. S tim u vezi iznio je konkretne prijedloge i rješenja za pojedine narode. Primjerice, Mađari bi imali samostalnu državu; Rumunji u Austriji, Ugarskoj i Rusiji bi se ujedinili s Rumunjskom; Albanija će možda ostati slobodna ili će se združiti u personalnu uniju sa Srbijom ili Grčkom; Bugarskoj bi se priznale prijeratne granice, s tim da će možda dobiti i dio turskog područja; Grčkoj bi se mogli vratiti grčki gradovi i područja u Maloj Aziji, no ne bi bilo nepravedno da joj pripadnu Carigrad i Dardanele; Rusija će se organizirati u federaciju; Ukrajina bi bila autonomni dio Rusije. Poljski narod združiti će se u samostalnu državu koja će imati vlastiti pristup moru, premda će se Nijemci opirati da se Gdanjsk prizna Poljskoj. Zanimljivo je da je Masaryk smatrao kako Italija ne bi trebala dobiti Dalmaciju koja bi, doduše, za Italiju bila opasna kad bi bila u rukama Austrije, ali – naglašava Masaryk – neće biti opasna u rukama Srbije i Jugoslavena. Zato Italiji za supremaciju jedino treba dati Trst i Pulu.²²

U procesu temeljnog razgrađivanja Monarhije i pokušaja stvaranja novoga europskog poretka, Masaryk je južnoslavenskim narodima namijenio posebnu ulogu i ističe: «Jugoslaveni tvorit će samostalnu federaciju, koju će politički voditi Srbija. Crna Gora izjavit će se preko parlamenta, hoće li se spojiti sa Srbijom... Jugoslaveni su na jugu ono, što su Čehoslovaci i Poljaci na sjeveru – bedem protiv njemačke i mađarske agresije. Slovaci ne graniče sada s Jugoslavenima; sada dopiru samo slovačke oaze sve do Srba, a ima čeških kolonija i u Hrvatskoj. Premda Česi i Slovaci nisu susjedi s Jugoslavenima, njihova je politička i kulturna uzajamnost intimna, a i do političke suradnje dolazilo je u zajedničkom parlamentu. Jugoslaveni su dobro shvatili, da je samostalna češkoslovačka država i za njih životno pitanje».²³

U posljednjem poglavlju svoje knjige, koje je ujedno i svojevrsni zaključak prethodnih razmišljanja,²⁴ ponovo se dotiče Južnih Slavena i iznosi ideju o spajanju

²⁰ Isto, 68.

²¹ Isto, 86-92.

²² Isto, 128-129.

²³ Isto, 103-104.

²⁴ Poglavlje nosi naslov «Demokratski mir i njegovi uvjeti» (str. 121-132).

buduće Čehoslovačke i Jugoslavije koridorom «koji bi počinjao kod Bratislave i protezao se uz donjoaustrijsku i štajersku granicu sve do rijeke Mure... Taj bi se koridor, ako ne bude dan Češkoslovačkoj ili Jugoslavenskoj državi, mogao internacionalizirati».²⁵

Misao o teritorijalnom povezivanju dviju budućih država javila se već neposredno prije rata u tajnim diplomatskim akcijama, spojenim s imenom Karela Kramařa²⁶ i ruskog novinara V. Svatkovskog, dopisnika lista *Novoe vremja* u Beču, te povjerenika ruskog Ministarstva vanjskih poslova za vezu s češkim i južnoslavenskim emigrantima. Iako geneza toga projekta nije u cijelosti rasvijetljena,²⁷ s tom je idejom Masaryk 1914. oputovao u inozemstvo, a s potrebnim ga je podacima s hrvatske strane opskrbio Ivan Lorković, član hrvatsko-srpske koalicije kojega je Masaryk pozvao u Prag neposredno pred odlazak u emigraciju.²⁸ Navodno je i većina članova hrvatskog dijela Jugoslavenskog odbora, osim Ante Trumbića, izrazila pozitivno mišljenje o teritorijalnom povezivanju kad ih je Masaryk o tome informirao u Rimu. Trumbić je na izlaganju na pretkonferenciji u Parizu odbacio ideju o koridoru s motivacijom da se taj prijedlog protivi načelu samoodređenja naroda i da se stoga ne smije, radi 70.000 Slavena, anektirati područje na kojemu živi 600.000 Nijemaca.²⁹ No, u Memorandumu, koji je na Pariškoj mirovnoj konferenciji iznio Eduard Beneš, izrijeком se govori «o teritorijalnim zahtjevima Čehoslovačke» koji uključuju spajanje Čehoslovačke s Jugoslavijom. Koridor bi odijelio Austriju od Mađarske, s tim da bi jedna polovica pripala Čehoslovačkoj, a druga Jugoslaviji.³⁰ Unatoč svemu, ideja o stvaranju koridora, koliko god da je bila «fantomska», nije zamrla ni nakon svršetka Prvog

²⁵ Isto, 128.

²⁶ Karel Kramař (1860-1937), vođa mladočeha, premijer Čehoslovačke 1918-1919.

²⁷ O projektu tzv. koridora usp. E. Beneš, *Svjetski rat i naša revolucija*, Zagreb 1938; Krizman, Gradišće na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919-1920. *Nastava povijesti* 4 (1974), 30; B. Vranješ-Šoljan, Pitanje takozvanog gradišćanskog koridora – hrvatsko gledište, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 25 (1992), 73-84.

²⁸ Godine 1924. Masaryk je preko svoga tajnika Vladimira Kučere zamolio Ivana Lorkovića da mu pošalje reprodukciju razgovora iz Praga, «makar po sjećanju», što je Lorković učinio. U tekstu se spominje Masarykova inicijativa «za hrvatske nasobine u Austriji i Ugarskoj radi koridora sa Česko-Slovačkom. Kod Požuna, ističe Lorković, imali bi se sastati Hrvati i Čeho-Slovaci. Pošto sam se i ja tom mišlju bavio, prikazao sam dosta točno stanje hrvatskih naseobina s toga gledišta, a profesor Masaryk zamolio me je, da mu dam izraditi kartu naših naseobina i statističke podatke» (citat iz *Hrvatske revije* 11 (1938), 571).

²⁹ U svom djelu *Svjetska revolucija* Masaryk iznosi tvrdnju da «plan o koridoru između Jugoslavena i nas nije bio moj plan, ali mnogi od naših i Jugoslavena za stvar su se zagrijali. Uski, 200 km dugi koridor između Mađžara i Austrijanaca, koji bi Mađžare potpuno izolirao, nije mi izgledao ostvarljiv...». Usp. T. g. Masaryk, *Svjetska revolucija. Ratne uspomene i razmatranja 1914.-1918. Svedočanstva*, Beograd 1935, 48-49.

³⁰ R. Kučera, Benešova Memoranda na Pařížske mírové konferenci, E. Beneš, *A Střední Evropa. Sborník přednášek a statí*, Praha 1994, 16.

svjetskog rata. Njezini pobornici ostaju političari koji su održavali veze s češkim političarima, među kojima je bio i Stjepan Radić. Bilo kako bilo, činjenica je da je ta ideja digla na noge zapadnougarske Hrvate jer su se bojali da će koridor razdvojiti stotinjak hrvatskih sela uzduž austrijsko-mađarske granice koju su oni naselili još u 16. stoljeću.³¹

Kao čelnik Narodnog vijeća Masaryk je u inozemstvu organizirao djelatnost češke i slovačke emigracije po uzoru na Jugoslavenski odbor koji je kao organizacija južnoslavenskih građanskih političara s područja Austro-Ugarske djelovao već od sredine 1914., premda je formalno osnovan 1915. godine. Masarykova djelatnost u inozemstvu bila je učinkovitija od djelatnosti Jugoslavenskog odbora koji je radio u neusporedivo težim uvjetima, osobito pod pritiskom Londonskoga tajnog ugovora iz 1915. godine. Upravo je Londonski ugovor, kojim je Antanta Italiji priznavala dijelove hrvatskih zemalja, prisilio Hrvate u emigraciji na posve određen smjer njihove borbe: osujećenje, odnosno poništenje toga ugovora. Češka emigracija, naprotiv, mogla je razmišljati o barem dvjema opcijama: podupirati plan o preuređenju Monarhije (kao federacije ili konfederacije) ili je srušiti kako bi se dobila mogućnost ostvarenja nacionalne države. Suradnja članova Jugoslavenskog odbora i Masaryka u razdoblju trajanja Prvog svjetskog rata bila je dokazana, premda ne uvijek i skladna. Masaryk je Srbiju smatrao «političkim i kristalizacionim centrom» te je u svakoj prilici isticao da nacionalno jugoslavensko jedinstvo zamišlja pod političkim vodstvom Srbije.³² U nekim se važnim pitanjima s članovima Jugoslavenskog odbora često i nije slagao. Poznato je, primjerice, da nije odobravao hrvatskim političarima protivljenje Londonskom ugovoru. Kad je Supilo u Petrogradu doznao za Londonski ugovor te upotrijebio sve svoje snage kako bi kod europskih velesila ishodio da se taj, za Hrvate štetan ugovor poništi,³³ Masaryk je tu Supilovu političku akciju komentirao sljedećim riječima: «Supilo ima u načelu pravo, ali ja mu ne odobravam njegovu oštru taktiku, jer on time ne izazivlje samo Petrograd protiv sebe i Hrvata, već povećava i opreke između Hrvata i Srba».³⁴

Masarykovim zalaganjem uspostavljena je veza Jugoslavenskog odbora s političkim čimbenicima u zemlji. Tu je vezu održavala tajna politička skupina, već navedena *Mafija* koja je tijekom rata svojim utjecajem na politički život usmjevala unutrašnji razvoj u pravcu potpunog oslobođenja.

³¹ B. Vranješ-Šoljan, *nav. dj.*, 76-80.

³² T. G. Masaryk – zbornik, *nav. dj.*, 46.

³³ Londonski ugovor zaključen je 26. 4. 1915. između Italije, Velike Britanije, Francuske i Rusije. Po njemu je Italija, između ostaloga, imala dobiti Istru, Dalmaciju i otoke (član 5.) kao kompenzaciju za stupanje u rat na strani Antante. Za odredbe ugovora saznalo se tek nakon objavljivanja tajnih diplomatskih dokumenata od strane boljševičkih vlasti. O tome usp. M. Marjanović, *Londonski ugovor iz godine 1915*, Zagreb 1960.

³⁴ Usp. F. Lukas, Masaryk prema Hrvatima, *Hrvatska revija*, 11 (1938), 578.

Jugoslavenski je odbor od samog početka nailazio na zapreke koje su mu svojim postupcima s jedne strane činili Nikola Pašić i srpska vlada, a s druge strane Saveznici budući da njihov cilj tada još nije bio rušenje Monarhije. Upućen u zakulisne političke igre, Pašić je bio skeptičan prema neodređenim obećanjima Saveznika za ujedinjenje hrvatskih zemalja s Kraljevinom Srbijom. Konceptija Saveznika nije bila sukladna s njegovim pogledima pa je on Srbiji, nezadovoljnoj zbog mogućeg gubitka dijelova Makedonije na račun Bugarske, ishodio kompenzaciju u formi kontrole nad Bosnom i Hercegovinom, Slavonijom, Bačkom, dijelovima Dalmacije koji nisu bili zahvaćeni Londonskim ugovorom te dijelovima sjeverne Albanije.³⁵ Pašić je od Jugoslavenskog odbora nastojao sakriti ova pogađanja, no ona su ipak procurila u javnost. Uvjeren da Hrvatsku namjeravaju dijeliti između Italije i Srbije,³⁶ Supilo je bio sve spremniji prihvatiti nezavisnu državnost za Hrvatsku, kao alternativu njezinu neravnopravnom položaju unutar planirane Jugoslavije. Vjerovao je da samo konfederacija ravnopravnih naroda može spriječiti hegemonističke tendencije u bilo kojemu od njih. Nakon što je Jugoslavenski odbor odbacio njegov pristup, on je 1916. odstupio iz njega. Njegova su razmišljanja tada bila na tragu ideje dijela hrvatske političke elite o samostalnoj hrvatskoj državi, što je potvrdio i sam Masaryk riječima: «Bojao sam se, da stara ogorčenja između Hrvata i Srba ne postanu još dublja, jer Beč i Pešta će u tome smjeru mnogo raditi. Iz referata dr. Lorkovića saznao sam, da u Hrvatskoj ima dosta ljudi, koji pomišljaju na mogućnost samostalne hrvatske države... Hrvatska bi bila spojena s Dalmacijom, Istrom i Međimurjem... Ja sam bio za najpotpunije ujedinjenje Jugoslavena, teritorijalno i politički...».³⁷

U vrijeme pregovora za separatni mir s Austro-Ugarskom, Masaryk i Beneš poduzeli su u zemljama Antante uspješnu diplomatsku akciju te se njihovim nastojanjem u odgovoru Saveznika na Wilsonovu notu našao tekst o «oslobođenju Čehoslovaka». No, putu do stvaranja države stajale su još mnoge prepreke. Tako je u britanskom parlamentu grupa političara vodila kampanju protiv rušenja Monarhije jer bi u slučaju njezina rušenja, kako su izjavljivali, to značilo «porušiti ravnotežu velikih sila... Zato je dovoljna samouprava Čeha... a spajanje Čeha i Slovaka je san samo maloga skupa teoretičara».³⁸ U akciju demaskiranja Monarhije i stvaranja ozračja za potrebu njezina rušenja sudjelovali su i članovi Jugoslavenskog odbora. Informativna služba Novinskog ureda u Ženevi izdavala je izvode iz južnoslavenskog tiska kao i dokumentaciju iz glasila Jugoslavenskog odbora, a reprezentirali su ih *Jugoslav Bulletin* i *Bulletin yougoslave*. Također, na zajedničkoj

³⁵ M. Marjanović, *nav. dj.*, 143.

³⁶ Supilo je imao indicije da je pogodbi s Italijom pridonijela Rusija pod pritiskom Francuske i Velike Britanije. Usp. M. Marjanović, *nav. dj.*, 157-161.

³⁷ T. G. Masaryk, *Svjetska revolucija*, 48-49.

³⁸ M. Marjanović, *nav. dj.*, 405.

sjednici južnoslavenskih i čeških zastupnika u Carevinskom vijeću u svibnju 1917. posebnom se deklaracijom prosvjedovalo «protiv pravnog nasilja» nad narodima koji žele samoodređenje. «Zastupnici češkog i jugoslovenskog naroda» – stoji u deklaraciji – «ne priznaju nikakvog oktvoja niti ikakovu jednostranu administrativnu odredbu...ne preuzimaju nikakove odgovornosti za dalji razvitak prilika te da se neće nikakvom silom dati zastrašiti, nego da će solidarno ustrajati u borbi protiv apsolutizma te za gospodstvo demokratske slobode, prava samoodređenja i političke samostalnosti».³⁹

Zajedničko nastojanje češke i južnoslavenske političke emigracije da se Habsburška Monarhija sruši bilo je praćeno snažnim manifestacijama i tijekom 1918. godine. Na velikoj skupštini u Londonu u srpnju 1918. pred zastupnicima britanske vlade (Arthur James Balfour, Jan Malcolm i dr.), diplomatskim zborom, zastupnicima britanskih dominiona i zastupnicima Srpskog društva u Velikoj Britaniji (Arthur Evans, Wickham Steed, Seton-Watson i dr.) dana je nedvosmislena podrška «srpskim ratnim ciljevima», ujedinjenju južnoslavenskih naroda sa Srbijom i suradnji «Čeha i Jugoslavena».⁴⁰ Beneš je u svom istupu na skupštini istaknuo da se «češki narod bori ne samo za svoju slobodu, nego i za slobodu Evrope. To je misao našeg saveza s Jugoslovenima, a tu sam čvrstu odluku Čeha i Jugoslavena danas došao ovdje da izrečem».⁴¹

Dok je na kraju Prvog svjetskog rata bilo već posve izvjesno osnivanje Čehoslovačke, zahvaljujući prije svega aktivnom zalaganju čeških političara na čelu s Masarykom, stvaranje zajedničke države južnoslavenskih naroda nije do svršetka rata ozbiljno ulazilo u zajedničke ciljeve Saveznika. Čak štoviše, prema mišljenju većine povjesničara, nitko u vrhovima velesila nije zapravo htio Jugoslaviju izvan okvira Monarhije!⁴² Takvo je stajalište pogotovo zastupala Italija, braneći odredbe Londonskog ugovora u kojemu se predviđalo smanjenje, no ne i rušenje Austro-Ugarske. Pa i predsjednik Wilson, u svom programu od 14. točaka, objavljenom 8. siječnja 1918., nije za narode Monarhije predviđao samostalan razvoj, već «najslobodniju mogućnost autonomnog razvitka» unutar njezina okvira.

No, u ozračju euforije narodnosnog priznanja i potrebe rušenja Austro-Ugarske, južnoslavenski su političari formirali Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba koje 29. listopada 1918. proglašava samostalnu «Državu SHS na cijelom etnografskom području toga naroda bez obzira na ma koje teritorijalne i državne granice u kojima narod Slovenaca, Hrvata i Srba danas živi».⁴³ Među političarima koji su se zalagali za ujedinjenje bilo je i Masarykovih bivših studenata i sljedbenika,

³⁹ F. Šišić, *Dokumenti...*, 135-136.

⁴⁰ F. Šišić, *Dokumenti...*, 142-155.

⁴¹ Isto, 151.

⁴² B. Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941.*, Zagreb 1975, 5.

⁴³ F. Šišić, *nav. dj.*, 196.

među kojima i Stjepan Radić. On se na planu ujedinjenja djelatno angažirao odlazeći tijekom 1918. nekoliko puta u Prag kako bi Masaryka i češke političare informirao o političkoj situaciji u Hrvatskoj. No, u međuvremenu, spoznavši da narod ne vjeruje unitarističkim idealima građanskih intelektualaca, postupno se sve više udaljavao od programa Narodnog vijeća tražeći «u jugoslavenskom jedinstvu svoju hrvatsku državu». Radić je bio jedini član Središnjeg odbora Narodnog vijeća koji je glasao protiv prijedloga za ujedinjenje. U svom znamenitom govoru u Hrvatskom saboru suprotstavio se nepromišljenosti bezuvjetnog ujedinjenja koje je, kako je sam izjavio, poduzeto protiv volje velike većine hrvatskoga naroda.

Ujedinjenje nije zadovoljilo one političare koji su težili federativnom državnom ustroju. Jedva mjesec dana nakon svršetka njihove dugotrajne veze s Monarhijom, Hrvati su se našli u granicama unitarne države. Od svoga nastajanja, položaj Kraljevstva SHS bio je nestabilan i prožet dubokom unutrašnjom i vanjskopolitičkom krizom.

U završnom činu razgradnje Austro-Ugarske gotovo istodobno (u listopadu 1918.) i Česi su osnovali svoje Narodno vijeće koje su Saveznici priznali kao privremenu vladu s Masarykom na čelu. U Washingtonu ono objavljuje deklaraciju o budućem upravljanju zemljom, a 28. listopada u Pragu Čehoslovački narodni odbor preuzima svu vlast i proglašava prekid odnosa s Austrijom. Dva dana poslije i Slovački narodni savjet u Turčinskom Svetom Martinu izjašnjava se za čehoslovačku državu i raskidanje veza s Ugarskom. U studenome 1918. Narodna skupština potvrdila je svrgnuće Habsburgovaca i proglasila neovisnu Čehoslovačku Republiku s Masarykom kao privremenim, a od 1920. stalnim predsjednikom Čehoslovačke Republike. Osnivanje samostalne čehoslovačke države bila je kruna Masarykova političkog uspjeha.

Kao predsjednik Čehoslovačke Masaryk ostaje na toj dužnosti do povlačenja zbog bolesti 1935. godine. U tom će razdoblju njegov utjecaj na međunarodne odnose biti razmjerno velik, osobito u početku, u radu Mirovne konferencije 1919. te pri formiranju Male Antante, političkog saveza Čehoslovačke, Rumunjske i Jugoslavije 1920/21. godine. Masaryk je u Wilsonovu načelu samoodređenja, koje je deklarativno dominiralo na Mirovnoj konferenciji, vidio šansu za uspjeh svog projekta – utvrđivanje granica Čehoslovačke koju su Saveznici već priznali. Poput drugih državnika, ustrajavao je na češkim nacionalnim interesima, dok je obranu zajedničkih, europskih ciljeva nastojao prepustiti velikim silama. No, u praksi načelo samoodređenja nije bilo moguće u cijelosti provesti, posebno se to odnosilo na zemlje sljednice Monarhije, a najbolje se moglo vidjeti upravo na primjeru Čehoslovačke: od 15 milijuna stanovnika, ta je država imala 3 milijuna Nijemaca, milijun Mađara i pola milijuna Poljaka. Oko trećinu ukupnog stanovništva Čehoslovačke nisu činili Česi i Slovaci, odnosno gledajući u cjelini, prevladavala je brojčana većina nečeha.⁴⁴ Realizacija Masarykove državne koncepcije

⁴⁴ R. Kučera, *nav. dj.*, 18-19.

iznjedrila je i neke očite slabosti koje će u konačnici dovesti do njezine razgradnje 1938. godine od njemačkog Reicha. Problem Čehoslovačke i njezinih granica prema Njemačkoj, Poljskoj i Mađarskoj ostao je kao međunarodni problem u gotovo čitavom međuratnom razdoblju, unatoč njezinoj demokraciji i savezništvima koje je sklapala s raznim državama. Pravi su Čehoslovaci, naime, bili Česi koji su pod tim pojmom razumijevali centraliziranu državu u kojoj dominiraju Česi. Snažna opozicija Slovaka protiv Čeha dijelom je bila poticana od Mađara, a dijelom protiv čeških metoda vladanja.⁴⁵

Masaryku je ideal bila država u «kojoj nema militarizma, tajne diplomacije i u kojoj unutrašnja i vanjska politika pada pod kritiku i upravu parlamenta».⁴⁶ Doista, Čehoslovačka je od svih novostvorenih država bila najsličnija zemljama zapadne demokracije. Masaryk je isticao da su demokratskim državama strane dinastije, štoviše i ustavnu je monarhiju smatrao prijelaznom formom. Dok je djelovao kao predsjednik države, Masaryk je imao znatne ovlasti kojima je gotovo svojevrijedno mogao postavljati ili smjenjivati premijere pa se njegova vladavina opisivala kao «diktatura, temeljena na poštovanju».⁴⁷

Za Kraljevstvo SHS moglo se reći da je, doduše, ostvarilo težnje južnoslavenskih intelektualaca, no činjenica je da Hrvatska i Srbija nikada u svojoj povijesti nisu pripadale istoj političkoj cjelini. Usljed neriješenih problema u državi mnogi su se političari postupno počeli udaljavati od centralističke i unitarne politike srpskih vlastodržaca. Tako je i Radić, distanciravši se od proglašenja, ujedinjenja i stvaranja Kraljevstva SHS, pošao svojim putem, shvativši da će Hrvatska pučka seljačka stranka, kojoj je bio na čelu, u budućnosti igrati ulogu važnoga političkog čimbenika. No, Radić je bio u zabludi kada je za takvu politiku tražio Masarykovo razumijevanje. Njegov pokušaj da Masaryka osobno informira o stanju u državi te da mu on pomogne da na temelju prava narodnog samoodređenja bude pozvan na Mirovnu konferenciju u Pariz ostao je bez uspjeha.⁴⁸ Bezuspješan je bio i njegov boravak u Londonu 1923.,⁴⁹ gdje je namjeravao informirati Britance koji su pokazivali interes za Balkan i jugoslavenske prilike i koji «ni pod kakvim izgovorom ne odobravaju metode tlačenja, tiranije i pljačke». Računao je prije svih na pomoć R. W. Seton-Watsona kojega je smatrao osvjedočenim prijateljem južnoslavenskih naroda.

⁴⁵ U svojoj raspravi pod naslovom *Poljsko pitanje i preustroj Srednje Europe* Roman Dmowski ističe kako spram Slovaka «Česi ne postupaju uvijek taktički i nemaju meku ruku te da se ne može svaku opoziciju smatrati dokazom da im ta zemlja ne smije pripadati». Usp. Jacques Le Rider, *Mittleuropa*, Zagreb 1998, 141.

⁴⁶ T. G. Masaryk, *Borba za samoodređenje...*, 123.

⁴⁷ P. S. Wandicz, *nav. dj.*, 271.

⁴⁸ S. Radić je predsjedniku Wilsonu na Mirovnoj konferenciji u Parizu uputio memorandum, tražeći samoodređenje hrvatskog naroda. Usp. J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske 2*, Zagreb 1990, 160-161.

⁴⁹ R. W. Seton-Watson i *Jugoslaveni*, Korespondencija II, Zagreb – London 1976, 401.

Kako je s vremenom versajski poredak gubio svoju geopolitičku osnovu, držav-nici su se često morali pozivati na svoje osobne odnose ne bi li ga održali. Persona-lizacija odnosa bila je tijekom Mirovne konferencije, a i poslije, trend u europskoj diplomaciji. U tom je smislu za Masaryka od velikog značenja bila suradnja s R. W. Seton-Watsonom,⁵⁰ britanskim publicistom i povjesničarom, savjetnikom u britanskom Foreign Officeu, jednim od ponajboljih stručnjaka za slavensku, po-sebno južnoslavensku problematiku, autora djela *Južnoslavensko pitanje*. Njihova je suradnja bila osobito intenzivna tijekom i neposredno nakon rata. Naime, Se-ton-Watson je svojim utjecajem na britansku politiku pomagao češkim i južno-slavenskim političarima u procesu priznanja njihovih država od strane Saveznika.⁵¹ Nakon što je prestao raditi kao savjetnik u Foreign Officeu, Seton-Watson je 1916. počeo izdavati tjednik *The New Europe*. Tjednik je na naslovnoj stranici sadržavao moto «Pour la Victoire Intégrale», a namjera mu je bila vršiti pritisak izvana na politiku britanske vlade. Tjednik je objavljivao priloge pisaca iz savez-ničkih i neutralnih zemalja. Zanimljivo je da ga je u početku Masaryk materijalno pomagao uz pomoć Amerikanaca češkog porijekla. Zbog financijskih poteškoća list je prestao izlaziti 1920. Suradnja se ipak nastavila osnivanjem Masarykove katedre za povijest Centralne Europe na Londonskom sveučilištu, a financirala ju je čehoslovačka vlada. Kao prvi šef katedre imenovan je Seton-Watson. Obojica političara su podržavala ideju južnoslavenskog ujedinjenja, no za razliku od Se-ton-Watsona koji je uočio problem sukoba Srba i Hrvata i razumijevao ga kao sukob centralističke i federalističke koncepcije, Masaryk tom problemu nije pri-davao posebnu pozornost, štoviše, čini se da ga je svjesno zanemarivao. Na temelju brojnih izvora može se reći da je Masaryk od samog početka zapostavljao na neki način užu hrvatsku problematiku, što mu je još daleke 1896. zamjerio i Stjepan Radić. To je i sam konstatirao 1926. izjavivši da je nacionalno jedinstvo jugosla-venskih naroda zamišljao u vrijeme rata «pod političkim vodstvom Srbije, kao plod promišljene, postepene administrativne unifikacije različitih jugoslavenskih zemalja».

Za ocjenu sveukupnoga političkog ozračja oko stvaranja neovisne Čehoslovač-ke, potrebno je ipak ukazati na neke dodatne, ali bitne činjenice. Dok je, naime, projekt nove države u češkoj javnosti bio relativno dobro pripremljen, a njezin se nastanak anticipirao u češkoj narodnoj svijesti, dotle slovački narod nije bio za nju pripremljen jer se spajanju s Češkom pristupilo u kabinetskim diplomatskim pregovorima. Oslobođenje od mađarske dominacije zamijenila je češka koja, doduše, ni izdaleka nije bila tako kruta jer je Čehoslovačka po mnogo čemu bila država stabilne demokracije, no slovačko je pitanje bilo ustvari ustavni problem

⁵⁰ O životu i djelovanju R. W. Seton-Watsona, usp. Hugh i Christopher Seton-Watson, *R. W. Seton-Watson i Jugoslaveni*, Uvodna studija, Korespondencija I, Zagreb – London, 1976, 11-39.

⁵¹ Usp. R. W. Seton-Watson, *Masaryk in England*, Cambridge at the University Press, 1943.

jer je Republika formalno bila država Čeha i Slovaka, ali je u stvarnosti slovačko pitanje tretirano kao manjinsko. Isti su tretman imali i Nijemci premda su se od početka držali autohtonima, stoljećima njegujući uz njemačku i bohemsku svijest. Unatoč tomu, Masaryk je sudetske Nijemce nazivao «dospeljenicima».⁵² U svakom slučaju manjinsko je pitanje opterećivalo Čehoslovačku, a njezine vladajuće strukture nisu uspijevale riješiti taj problem iako je njemačka manjina kao jedina u Srednjoj Europi uživala povlasticu da ima svoje predstavnike u vladi. Odnos prema manjinskom pitanju urodio je mnogim konfliktnim situacijama i najmanje dvama snažnim nacionalnim pokretima – na zapadu i istoku Čehoslovačke. Riječ je o njemačkom pokretu koji se na kraju pripojio Reichu i o slovačkom pokretu koji se priklonio autonomiji.⁵³ Njemački je pokret odražavao svu zamašnost čehoslovačko-njemačkog sukoba u kojemu se Hitler njemačkom manjinom poslužio kao oruđem za uništenje Čehoslovačke.⁵⁴

Masaryk je bio idejni začetnik stvaranja političkog saveza između Čehoslovačke, Kraljevstva SHS i Rumunjske, iako je formalni prijedlog dao Edvard Beneš, čehoslovački ministar vanjskih poslova. Već se na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. pojavila ideja o obrambenom savezu država pobjednica protiv revanšističkih namjera poraženih, prije svega Mađarske. Savez je trebao štititi postojeće granice tih država, a uživao je svesrdnu pomoć Francuske. No te države nisu bile kadre preuzeti ulogu nekadašnje europske velesile kao što je bila Austro-Ugarska jer su bile preslabe, razdirane unutrašnjim sukobima i suparništva. Napokon, čini se da je velikim silama postojanje Male Antante bilo presudno prije svega za njezinu ulogu tzv. *cordon sanitaire*-a s ciljem sprječavanja prodora socijalističke revolucije iz Rusije, zbog čega je Mala Antanta optuživana da igra ulogu predstraže komunizma.

Ugovor o savezu i uzajamnoj pomoći između Čehoslovačke i Kraljevstva SHS iz 1920. bio je tek jedan u nizu međusobnih ugovora u sklopu Male Antante.⁵⁵ Iako će dvije države svoje odnose podići na razinu pravoga političkog i vojnog saveza koji je uključivao i privrednu, trgovačku i kulturnu suradnju, njegov će krajnji domašaj biti ipak ograničen. Osim toga, pojedinačni interesi Čehoslovačke i Jugoslavije bili su jači od njihovih proklamiranih zajedničkih ciljeva. Čehoslovačkoj, primjerice, nije bilo u interesu braniti Jugoslaviju od teritorijalnih aspiracija Bugarske ili Italije; jednako tako Jugoslavija nije htjela preuzeti obvezu zaštite Čehoslovačke od Njemačke ili posredovati u teritorijalnom sporu Čehoslovačke s Poljskom. Članice Male Antante počet će se sve više udaljavati jedna od druge kako bude rasla spirala njemačkih teritorijalnih zahtjeva u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi. Na kraju se pokazalo da je Mala Antanta, kao politički savez kolektivne sigurnosti, zapravo

⁵² P. S. Wandycz, *nav. dj.*, 273.

⁵³ M. Kusy, Slovački fenomen, u: J. Le Rider, *Mitteleuropa*, Zagreb 1998, 237-245.

⁵⁴ P. S. Wandycz, *nav. dj.*, 273.

⁵⁵ B. Krizman, *nav. dj.*, 156.

bila iluzija. To se najbolje moglo vidjeti upravo na primjeru Čehoslovačke: agresija Njemačke na Čehoslovačku 1938. bolno je razotkrila pasivnost njezinih saveznica, ali je u njezinoj razgradnji bio presudan diktat velikih sila u Münchenu. Zapadne su sile željele izbjeći rat, a Beneš, koji je naslijedio Masaryka na mjestu predsjednika države, također nije želio odgovornost za izbijanje rata (usput, Beneš nije imao njegov ugled i borbeni duh).⁵⁶ Njemačkom aneksijom Sudeta, gubitkom Těšina (priključen Poljskoj) i južnih dijelova Slovačke koji su Prvom bečkom odlukom vraćeni Mađarskoj, privremeno je nastala Druga Republika Češko-Slovačka od koje se uskoro 1939. pod pritiskom Njemačke odvojila Slovačka. Prikarpataska Ukrajina također će proglasiti nezavisnost, a ulaskom njemačkih trupa u Prag, Čehoslovačka kao samostalna država više nije postojala.

Za razliku od Čehoslovačke, Jugoslavija je bila unitarna, pseudoparlamentarna monarhija kojoj je vojska bila bitan oslonac vlasti. Zbog svojih motiva u vanjskoj i unutrašnjoj politici, interes Čehoslovačke u odnosu na Jugoslaviju bio je njezina unutrašnja, posebno vojna stabilnost koju je osiguravao kralj Aleksandar uz pomoć represivnoga državnog aparata. Dobri odnosi dviju zemalja nisu bili ozbiljnije narušeni niti kad je Aleksandar uveo šestosječanjku diktaturu 1929. godine. Premda je diktatura za Masaryka bila više nego neprihvatljiva forma vladanja te u dubokoj suprotnosti s njegovim vlastitim političkim načelima, Masaryk nikada javno nije osudio diktaturu u Jugoslaviji premda su ga čelnici oporbe na različite načine upozoravali da Čehoslovačka mora uskratiti podršku kralju. Takvo je mišljenje zastupao i Svetozar Pribičević, ističući da bi «Česi morali voditi računa da je Jugoslavija njezin saveznik, a oni međutim iz petnih žila pomažu diktaturu».⁵⁷ Pribičević je nastojao uvjeriti velike sile kako Mala Antanta služi kralju kao oslonac za njegov režim i kako mu pomaže u učvršćenju položaja u unutrašnjoj politici te se zbog toga – pisao je – «u našem narodu razvija veliko razočaranje protiv Čeha, koje će uskoro eksplodirati. Čehe naš narod smatra kao neprijatelje naše slobode, koji rade na tom, da ostanemo u ovom paklu u koji je pretvorena naša zemlja».⁵⁸ Koliko je Masaryk odbijao upletati se u unutrašnjopolitičke odnose u Jugoslaviji, pokazuje upravo slučaj Svetozara Pribičevića, političara koji je iznimno pridonio stvaranju jugoslavenske države, učvršćenju centralističkog uređenja i kraljevske vlasti te koji je kao Masarykov prijatelj i suradnik dočekivan u Čehoslovačkoj s najvišim počastima. Kad je Pribičević postao žrtvom Aleksandrove diktature, Masaryk je odbio intervenirati za njegovo puštanje iz zatvora iako ga je za pomoć zamolio sam Pribičević i njegova obitelj.⁵⁹ Nakon štrajka glađu i mnogobrojnih

⁵⁶ P. S. Wandycz, *nav. dj.*, 275.

⁵⁷ Usp. Lj. Boban, *Svetozar Pribičević u opoziciji (1928-1936)*, Zagreb 1973, 65.

⁵⁸ Lj. Boban, 177.

⁵⁹ M. Lipovac, Proslava 80. rođendana Tomáša Masaryka, *Časopis za suvremenu povijest* 2 (2003), 602-603.

intervencija izvana, vlada je donijela odluku o puštanju na slobodu te je 1931. otputovao u Prag,⁶⁰ gdje je boravio u dva navrata, i gdje je i 1936. umro, no nijednom se nije uspio susresti sa svojim nekadašnjim prijateljem Masarykom.

Svoje poglede na političke odnose u Jugoslaviji Masaryk je iznosio tek u privatnim razgovorima. Tako je u jednom razgovoru s Ivanom Meštrovićem, između ostaloga, rekao kako se nadao «da će se Srbi debalkanizirati u zajednici, međutim će oni, čini mi se, cijelu zajednicu balkanizirati, pa će tako i one svoje dobre kvalitete kompromitirati. Mi smo nemoćni da vam pomognemo. Kad bismo imali zajedničke granice s Hrvatima onda bi bilo nešto sasvim drugo... Makar da inače volim Hrvate koliko i Srbe, a u mnogome Srbe više cijenim, ipak ne bih pustio da se s Hrvatima ovako postupa, pa makar tako pokvario odnose sa Srbima, to jest sa ovakvim Srbima kakvi su na vlasti».⁶¹

Gledajući u cjelini, Masarykov utjecaj na stvaranje novog poretka u Europi bio je nedvojbeno velik, bez obzira što je trajanje neovisnosti Čehoslovačke Republike bilo razmjerno kratko. Na međunarodnom planu njegova su određenja bila diktirana stavovima, formiranim davno prije Prvog svjetskog rata. Glavnu prepreku slobodnom razvoju malih naroda vidio je u Njemačkoj i Austro-Ugarskoj koje su svojim germanizmom, kako je smatrao, ugrožavale njihovo prirodno i povijesno pravo. Bio je iskreni pobornik građanske demokracije.

Suvremeni tisak većinom je pozitivno ocjenjivao Masarykov lik i djelo. Početkom 20. stoljeća u Hrvatskoj je Masaryk percipiran «kao demokrat i protivnik svake sile» i zaslužan za «obranu narodne stvari Srba i Hrvata». Kritički tonovi bili su vrlo rijetki, a ako ih je bilo, dolazili su od frankovaca i nekih pojedinaca iz književnih krugova. U povodu Masarykova boravka u Zagrebu 1909. kad je održao predavanje na temu narodnosti te o tome iznio svoj stav, list *Hrvatsko pravo* objavio je tekst pod naslovom «Drzovitost prof. Masaryka», nazvavši ga «bankrotiranim političarom» i «veleizdajnikom vlastitog naroda».⁶² Kritiku u istom listu uputio mu je i Antun Gustav Matoš ironično dodavši kako «Hrvatska ima boljih prozora u Evropu no što je Česka» i kako ga (Matoša – op. B. V. Š.) «u českom duhu zanimaju pemski nosovi, klarineti i ništa, absolutno ništa drugo...».⁶³

Osim tih, tek pojedinačnih kritičkih tonova, u Rijeci se 1909. godine pojavila knjižica koju je objavio Fran Potočnjak.⁶⁴ U knjižici autor polemizira s Masarykom da ga je na sjednici Carevinskog vijeća, a u povodu veleizdajničkog procesa 1909., apostrofirao kao «raukovca i frankovca koji se razišao s drugovima iz koalicije jer je protiv njihove volje htio ući u zemaljsku vladu». Potočnjak objavljuje sadržaje

⁶⁰ Lj. Boban, *nav. dj.*, 65.

⁶¹ I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, Zagreb 1969, 156.

⁶² D. Agičić, *nav. dj.*, 228-229.

⁶³ Isto, 230.

⁶⁴ F. Potočnjak, *Dr. T. G. Masaryk i istina*, Rijeka 1909.

pisama koje je uputio Masaryku kako bi demantirao iznesene objede, tvrdeći da se «od 1908. povukao iz javnoga polja, a da se Masaryk poslužio orudjem i sredstvima hrvatsko-srpske koalicije te se svojom rabotom i sam prometnuo u njezino oruđe i sredstvo». ⁶⁵ U knjižici Potočnjak iznosi svoje ogorčenje što ga je oklevetao nitko drugi nego «učenjак svjetskog glasa, vidjeni član bečkog parlamenta i profesor praškog univerziteta». ⁶⁶

Historiografija o Masaryku u razdoblju između dva svjetska rata bila je pod utjecajem represije političkog režima s naglašenom cenzurom pa je bilo razumljivo da se o Masaryku nije pisalo u kritičkim tonovima, već kao o čovjeku «veličanstvene filozofske, političke, socijalne i moralne akcije», zaslužnom za stvaranje južnoslavenske države. Jugoslavensko-čehoslovačka liga u Beogradu priredila je Zbornik radova u povodu njegova 75. rođendana. Zbornik je posvećen Masarykovu životu i djelu, njegovoj ulozi u rješavanju južnoslavenskog pitanja, filozofskim stavovima, zaslugama u stvaranju Čehoslovačke, sve do zasluga za širenje sportskog pokreta sokolskog saveza. ⁶⁷

Masaryk je u očima vladajuće političke elite bio smatran jednim od najzaslužnijih političara za potporu pri osnivanju Jugoslavije. To se moglo vidjeti 1930. u prigodi proslave njegova 80. rođendana. Osim u Čehoslovačkoj, gdje je proslava imala općenacionalno značenje, njegov je rođendan proslavljen i u Kraljevini Jugoslaviji, posebno u krajevima koji su nekad bili dijelom Austro-Ugarske. Masarykov rođendan proslavljen je u gotovo svim hrvatskim gradovima, a posebno u Zagrebu, gdje su proslavu organizirale vodeće kulturne institucije. Počast Masaryku prva je odala JAZU koja ga je na svojoj izvanrednoj glavnoj skupštini proglasila svojim počasnim članom, a zatim je u Pučkom sveučilištu otvoren Masarykov tjedan u sklopu kojega je održano niz predavanja o njegovu životu i djelu. ⁶⁸ Kao završni čin proslave Masarykova 80. rođendana bilo je davanje njegova imena dotadašnjoj Marovskoj ulici u Zagrebu.

Tek su 1938., a u povodu Münchenskog sporazuma i tragičnog sloma Čehoslovačke, u *Hrvatskoj reviji* objavljena tri priloga posvećena Masaryku. ⁶⁹ Prvi prilog «Dvije političke sinteze» je napisao Ivan Krajač, a drugi «Razgovor Lorkovića s Masarykom 1914.» Mile Starčević (mlađi – op. B. V. Š.). Oba su priloga na tragu davne pravaške kritike Masaryka i njegove politike prema Hrvatima iz razdoblja Austro-Ugarske. Prvi prilog nastoji «na temelju realiziranog historijskog iskustva kroz dvadeset godina postojanja Češko-Slovačke republike» ⁷⁰ dati uglavnom

⁶⁵ F. Potočnjak, *nav. dj.*, 17.

⁶⁶ Isto, 18.

⁶⁷ T. G. Masarik. Zbornik, *nav. dj.*, 5-8.

⁶⁸ M. Lipovac, *nav. dj.*, 607-621.

⁶⁹ *Hrvatska revija*, 11 (1938), 561-573.

⁷⁰ Isto, 563.

negativnu ocjenu Masarykove ideje, koncepcije i državnu realizaciju, a drugi nastoji pokazati kako je Masaryk zaniijekao neke važne činjenice oko ideje koridora, prebacivši odgovornost na Ivana Lorkovića, premda je, kako se iz dokumenta vidi, ideja izvorno bila Masarykova. Čini se da je u članku bilo još važnije nastojanje autora da se Lorković, koji je u početku podržavao program hrvatsko-srpske koalicije, u javnosti prikaže kao političar koji se «počeo razilaziti s većinom svojih stranačkih drugova». Autor završava prilog riječima: «Mi se danas ne bismo mogli složiti sa svim onim, što je Lorković iznio u razgovoru s Masarykom 1914... ali ga donesemo kao zanimljiv dokument jednog hrvatskog mišljenja prije rata i kao mali primjer 'slavenske uzajamnosti', za koju je tako uspješno nekada Masaryk oduševljavao Lorkovićevu đlačku generaciju».⁷¹

Treći prilog pod naslovom «Masaryk prema Hrvatima»⁷² napisao je Filip Lukas, predsjednik Matice hrvatske, u kojemu je oštroj kritici podvrgnuo tobožnje Masarykove zasluge za hrvatski narod. Postavljajući pitanje čime je Masaryk stekao pravo na toliko priznanje «da nema gotovo ni jednoga hrvatskoga grada, u kojemu ne bi bila ulica ili trg prozvan njegovim imenom», u članku je pokušao srušiti općeprihvaćeni mit o Masaryku kao prijatelju Hrvata. Suprotno, smatrao ga je hrvatskim protivnikom koji se «neprijateljski držao spram njegovih prava i zahtjeva». Zamjerio je Masaryku što nije uvažavao geopolitičke zakone jer «ni jedan narod bivše Monarhije nije imao manje razloga da želi propast Austrije nego baš Česi, jer su gotovo svi ostali narodi imali na periferiji, preko granica, svoje sunarodnjake, na koje su se u slučaju rata i raspada Monarhije mogli osloniti».⁷³ Lukas je osudio češku javnost što nije «u ime demokratskih principa, niti u ime slavenske solidarnosti, za koju su se Česi smatrali prvoborcima, nikada digla glas u obranu Hrvata, kada su im u doba diktature bila oduzeta sva narodna i gotovo sva ljudska prava».⁷⁴

Taj Lukasov, ponešto sugestivno-kritički vrednovan stav o Masarykovu radu i djelu upućuje na zaključak kako još uvijek postoje mnoga otvorena pitanja iz Masarykova misaonog i političkog života koja će trebati istražiti, bilo u okviru hrvatsko-čeških odnosa, ili širih tema u okviru poredbenog istraživanja srednjoistočne europske povijesti 20. stoljeća.

⁷¹ Isto, 573.

⁷² F. Lukas, Masaryk prema Hrvatima, *Hrvatska revija*, 11 (1938), 574-581.

⁷³ Isto, 580.

⁷⁴ Isto, 578.

Summary

T. G. Masaryk and New Europe after the World War I

The author deals with a former Czechoslovakian president T. G. Masaryk who significantly contributed to the development of international relations in the regions of Central and Southeast Europe during the inter-war period. She also analyzes and explains numerous controversial issues regarding the Croatian-Czech relations during the same period.

Key words: Central and Southeast Europe, Tomaš Garrigue Masaryk, Croatian-Czech relations, the first half of the 20th century, geopolitics.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 37

U SPOMEN IGORU KARAMANU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2005.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 37

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2005. godine

Naklada

400 primjeraka